Boldizsár Ildikó

Olvasókönyvek az általános iskola 2., 3., 4. osztálya számára

Egyre inkább úgy látom, hogy legkésőbb az alsó tagozaton (igazából azonban már az óvodában) eldől az a kérdés, vajon olvasó lesz-e egy gyerekből, vagy sem. Az, hogy ötödik osztályban hogyan tud olvasni egy gyerek, milyen viszonya van az irodalomhoz, nagy mértékben függ attól, hogy az előtte való négy évet hogyan töltötte el, milyen viszonyt alakított ki könyvekhez, szövegekhez. Ezért döntő jelentősége van annak, milyen tankönyvekből tanulnak az alsó tagozatos diákok.

Mesekutatóként tizenhat éve foglalkozom a mesékkel, és annak a koncepciónak, amelynek alapján én elgondoltam az alsó tagozatos olvasókönyv-sorozatot, az volt a lényege, hogy a mesék nyelvén, a mesékkel mindent el lehet mondani a gyerekeknek. Mindazt, amit közölni akarok a világról, azt megtalálom mesei szövegekben is, nem kell őket agyonterhelni nagyon nehéz és számukra dekódolhatatlan vagy érthetetlen olvasmányokkal.

A Nemzeti Tankönyvkiadó megtisztelő felkérésére igazi „mesetankönyveket" álmodhattam meg az alsó tagozatos kisdiákok számára. Persze nem tévesztettem szem elől azt a célt, hogy az általam összeállított irodalmi olvasókönyveknek az olvasóvá nevelés folyamatát kell szolgálniuk. A gyerekek többsége sajnos hatalmas mese- és élőbeszédhátránnyal kezdi az iskolát, ezért a tanítókra és az olvasókönyvekre hárul az a feladat, hogy felébresszék a gyerekekben az olvasókedvet. Ez csak akkor lehet sikeres, ha olyan szövegek kerülnek az egyes fejezetekbe, amelyek érzelmileg közel állnak a 7–10 éves gyerekek lelkivilágához és érdeklődési köréhez, érdekes olvasmányok, ugyanakkor új ismeretekkel szolgálnak, fokozatosan bővítik a szókincsüket, és alkalmasak a figyelem fenntartására. Népmesekincsünk legszebb, klasszikusnak számító darabjai azonban nemcsak emiatt kerültek a könyvekbe, hanem azért is, mert ezeken a szövegeken keresztül megalapozható a hosszabb irodalmi szövegek megértése is. Ráadásul a lassan feledésbe merülő népmesék nemcsak gyönyörködtetnek, hanem erkölcsi mintákat és életigazságokat is közvetítenek. A mesék segítségével nagyon jól megtanítható egyfajta elbeszélői struktúra, amely egyébként minden irodalmi forma dekódolásának alapja a későbbi tanulmányok során. Éppen ezért kiemelten fontosak a 2. osztályos olvasókönyvben a „Hallgasd meg a mesét!" felszólítással kezdődő fejezetnyitó mesék: nemcsak hangulati előkészítőt nyújtanak a fejezetekhez, hanem fejlesztik a gyerekek szövegértő képességét is, ami azért fontos, mert az olvasottak megértéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy a gyerekek az írott szövegben felismerjék a hallott beszédet.

Az olvasókönyvek tervezésénél figyelembe vettem a változó világban helyét kereső gyermek csöppet sem könnyű helyzetét, vagyis olyan szövegek között válogattam, amelyek hozzásegítik a gyermeket ahhoz, hogy a szűkebb és tágabb környezetében éppúgy eligazodjon, mint saját, zűrzavaroktól sem mentes belső világában. Ehhez a világ- és a magyar irodalom olyan klasszikus remekműveiből szemelgettem, amelyek eddig nem vagy csak elvétve kerültek bele a tankönyvekbe. A Tanítóképző Főiskolán tanítva minden évben találkoztam azzal a problémával, hogy a „gyermekirodalom" tantárgy kereté-

ben csupa olyan meseregényt elemzünk a főiskolai jegyzet tematikájával szorosan összekapcsolódva, amelyek az általános iskola alsó tagozatában sem törzsanyagként, sem kiegészítő, „kedvcsináló" anyagként nem szerepelnek. Az új olvasókönyvekben ezek a mesék is helyet kapnak, hasonlóan a kortárs magyar és külföldi költők verseihez. Egy-egy alkotás erejéig a képvers, a nonszensz és a gyerek nyelvi játékosságára alapozó nyelvtörő vers is képviselteti magát.

A 2. osztályos tankönyv 7 nagy fejezetre tagolódik. (Égig érő mesefa; A világ vándorai; Mondd, szereted az állatokat; A növények országa; Akik körülöttünk élnek; Álom – álmodozás – játék; Titkos és jeles napok.) Kiemelném az állatokról szóló fejezetet, s nem csak azért, mert ebben az életkorban a gyerekek nagyon könnyen azonosulnak az állatszereplők sorsával, hanem azért is, mert ezeknél a történeteknél kezdődik meg az ismeretterjesztő és a szépirodalmi szövegek szétválasztása, megelőzve az ‚Álom és álmodozás' című fejezetet, amelyben megjelennek az álomlogika alapján működő álmok és a vágyakat megjelenítő álmodozások. A szövegek és saját élményeik alapján a gyerekek lassan megtanulják a különbséget a kettő között. Mivel ez nem könnyű feladat, oktatása a 3. osztályban is folytatódik.

A 3. osztályos olvasókönyv tematikailag szerves folytatása a 2. osztályosnak, s noha egyre több ismeretközlő anyag kap helyet benne, még a mesék és a csodás történetek dominálnak. A gyerekek a meséken és a körülöttük lévő világ jelenségeinek értelmezésén keresztül jutnak el odáig, hogy felismerjék: nagyon sok múlik azon, milyen viszonyt alakítanak ki a világgal és a benne élőkkel. Nagyon fontos, hogy a gyerek érzékelje a természet örök körforgását, az évszakok és az érzelmek egymásba fonódását, változását, ne veszítse el kapcsolatát a kozmosszal, tudjon róla, hogy részese egy titkokkal teli rendszernek. Szeretném, ha az olvasmányokon keresztül felismernék, milyen jelentőségteljes mindaz, amit a világ jobbítása, megmaradása érdekében nekik tenniük kell. Fontosnak tartom azt is, hogy folyamatossá tegyük az élő világgal való kapcsolatukat, ezért a második osztályban elkezdett beszélgetések most újabb témákkal bővülnek: immár nem az a kérdés, hogy milyenek az egyes állatok vagy növények, hanem az, hogy „mi dolguk a világban"; milyen „életutat" járnak be, merre vetődnek akarva-akaratlanul. Erre a megismerésre épülne ezt követően az emberi életút és történelem bejárása, az emberi kapcsolatok szemrevételezése (a 4. osztályban a másságnak, szerelemnek, barátságnak jut majd kitüntetett figyelem), valamint a híres földrajzi tájak fölfedezése. A 3. osztályos olvasókönyv fejezetei: Harmadikos lettem; A mesék vándorai; Vadon élő állatok a népek meséiben; Ültessünk fát, virágot!; Régi magyar mesterségek és vásárok; A magyarok vándorútjai – Történelmünk nagyjai; Kalandozás Magyarországon mesék és versek tükrében; Sokfélék vagyunk, mint a tavaszi virágok; Jeles napok.

A 4. osztályos olvasókönyvben a meséket, mondákat fokozatosan kiszorítják a valóságos történetek, bár 60 százalékban még mindig mesés történeteket találhatunk benne. Az ismeretterjesztő rövid szövegeket külön kis keretben tüntetjük fel. A szövegfeldolgozó kérdések nagyobb része a könyvben található (ez előkészíti a felső tagozatos irodalomkönyvek használatát), de a könyvhöz tartozik egy munkafüzet is. Az olvasmányok körüljárják a múlt, jelen, jövő fogalmát (a teremtéstörténetektől, eredetmondáktól indulva a felfedezéseken át a történelmi eseményekig), és bemutatják a világ változását. Az önismereti részben kiemelt történetek szólnak a „másságról" és annak elfogadásáról, valamint bolygónk és egészségünk védelméről. A ‚Jeles napok' című fejezet igazi csemege: valamenynyi ünnepünkhöz szépirodalmi szöveg tartozik, ezeket szintén feldolgozásra ajánljuk.

A 4. osztályos irodalomkönyv fejezetei: Negyedikes lettem; Élőhelyek és vándorutak az állatvilágban; Mulatságos történetek; Képzelt lények birodalmában; Történelmi arcképcsarnok; Teremtéstörténetek, eredetmesék; Felfedezések és találmányok; Eltűnt kincsek nyomában – Időutazás; Máshogy mindenki más — Ki vagyok én?; Csak egy Földünk van! Vigyázzunk rá!; Ünnepeink, hagyományaink.

Talán az eddigiekből is kiderül, hogy a mesékre épülő válogatás alapelve az volt, hogy a témakörök fokozatosan bővítsék a tudást, méghozzá a következő, az életkorokhoz a legmesszebbmenőkig igazodó tematika szerint:

A mesei műfajok
– 2. osztályban: az állatmese a középpontban;
– 3. osztályban: a tündérmese a középpontban;
– 4. osztályban: a tréfás mese, eredetmese, teremtéstörténet és műmese vizsgálandó.

Az állatok és az emberek viszonya
– 2. osztályban: az állatok mesebeli jellemrajzát térképezzük fel;
– 3. osztályban: milyen állatok szerepelnek a népek meséiben;
– 4. osztályban: az állatok hogyan viselkednek valóságos életkörülmények között.

A növények és az emberek viszonya
– 2. osztályban: a növények mesebeli leírása;
– 3. osztályban: mire használhatók a növények a valóságban;
– 4. osztályban: az ökológia, környezetvédelem problémái.

Önismeret
– 2. osztályban: a körülöttünk élő családtagok megismerése;
– 3. osztályban: a sokféleség megismerése és elfogadása;
– 4. osztályban: „ki vagyok én?” – válaszkeresés egy nehéz kérdésre.

Az adott életkort különösen érdeklő témák
– 2. osztályban: a. a természetközeli létállapot (szél, víz, nap, évszakok stb.); b. álom-álmodozás-játék a mindennapokban;
– 3. osztályban: a. régi magyar mesterségek és a vásárok hangulata; b. kalandozás az országban, az adott tájegység megismerése meséken keresztül; c. más népek, népcsoportok életének megismerése saját meséiken keresztül;
– 4. osztályban: a. felfedezések és találmányok; b. eltűnt kincsek nyomában, időutazás; c. mulatságos történetek.

Általános és kötelezően előírt témák
– 2–3–4. osztályban: jeles napok, ünnepi szokások;
– 3–4. osztályban: történelmi olvasmányok a honfoglalástól az 1848-as szabadságharcig.

Az olvasókönyveket *Cakó Ferenc* kitűnő, „ízlésvédő” illusztrációi teszik igazi „mesetankönyvvé”.

A 2. és 3. osztályos olvasókönyvhöz *Borszéki Ágnes* két munkafüzetet (1. és 2. félév), valamint egy-egy tanmenetet készített, a 4. osztályos könyvhöz pedig munkafüzet tartozik.